

Velan vallat ja voimat

Esko Harni

Lazzarato, Maurizio 2014. Velkaantunut ihminen. Suom. Anna Tuomikoski. Helsinki: Tutkijaliitto, 160 s.

Vuonna 2008 Yhdysvalloissa alkunsa saaneen finanssikriisin jälkeen on niin poliittisessa kuin yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa herännyt uudenlainen kiinnostus velkaa ja sen poliittista luonnetta kohtaan. Päivänpolitiikassa tästä epäilemättä selkein esimerkki ovat Kreikan valtion maksuongelmat. Ne kulmineituivat räikeimmillään moralisoivissa puheparsissa, joita Lazzarato kuvaa käsillä olevassa kirjassa poleemisen terävästi: ”Kreikkalaiset makoilevat kaikessa rauhassa auringossa sillä aikaa kun saksalaiset protestantit raatavat niska limassa Euroopan ja koko ihmiskunnan hyväksi harmaan taivaan alla” (s. 27–28).

Velka koskettaa kuitenkin meitä kaikkia. Tämä näkyy Suomessa vaikkapa lukukausimaksuista käytävässä keskustelussa, mutta myös arkisimmilla tavoilla, esimerkiksi kotitalouksien kulutuskäyttötymisessä. Yksityistä velkaa myöntävien yritysten sekä luottokorttien määrän kasvu kuvaa tätä hyvin. Lisäksi yhteiskuntatieteellisen ja jossain määrin myös taloustieteellisen keskustelun piirissä on viime vuosina noussut useita tutkimuksia velan historiallisesta ja yhteiskunnallisesta merkityksestä. Tunnetuin esimerkki tästä lienee David Graeberin *Debt. The First 5000 Years* -teos (2011), joka on massiivinen esitys velan yhteiskunnallisesta merkityksestä aina esihistoriallisista sivilisaatioista tämän päivän kapitalismiin. Uusklassisen taloustieteen artikuloimaa talousteoriaa kohtaan on noussut myös kriittisiä jälkikeynesiläisiä puheenvuoroja, joissa on korostettu valtiovetoisen elvytyksen merkitystä moralisoivan velkaretoriikan ja leikkauspolitiikan sijaan.

Alun perin vuonna 2011 ranskaksi julkaistu ja vuonna 2014 suomennettu, Tutkijaliiton kustantama italialaisfilosofi Maurizio Lazzaraton *Velkaantunut ihminen (La Fabrique de l'homme endetté)* on osa tätä keskustelua. Kirjan keskeisin kontribuutio – ja samalla sen suurin ansio – velasta käytyyn keskusteluun on sen painottaminen, että velka on paitsi taloustieteellinen käsite tai objekti, myös vallan ja hallinnan muoto modernissa finanssikapitalismissa. Velasta on Lazzaraton mukaan tullut kaikkein yleisin ja laajimmalle levinnyt valtasuhde: se toimii globaalisti eikä se välitä valtioiden rajoista, tuotannon dualismeista tai esimerkiksi sukupuolesta. Velka tuo mukanaan myös erityisiä ja uudenlaisia subjektien tuottamisen ja kontrolloimisen keinoja: homo economicus saa rinnalleen uuden alalajin, velkaantuneen ihmisen. Näin velka toimii uusliberalistisen – vapauden nimissä ja vapauden kautta toteutuvan – hallinnan periaatteita mukaillen:

Velan valta näyttääkin täyttävän tehtävänsä ikään kuin ilman pakkotoimia tai ideologiaa: velallinen on ”vapaa”, mutta hänen toimintansa ja käytöksensä on mahdollista hänen ottamansa velan määrittämiin rajoihin(...). Ihminen on vapaa siinä määrin kuin hän omaksuu velan takaisin maksun kanssa yhteensopivan elämäntavan (...). (S. 28).

Velka hallitsee myös temporaalisesti: se pyrkii muodostamaan syyllisiä, velkaantuneita ihmisiä, ja lopulta kokonaisia valtioita, joiden tulevaisuus on täyttynyt tämän lupauksen täyttämisestä. Näin velka pahimmillaan pysäyttää ja lamaannuttaa toiminnan sekä johtaa

näköalattomuuteen vaihtoehtoisten tulevaisuuksien suhteen. Lazzaraton mukaan velka hallitseekin sitä, mitä ei ole vielä tapahtunut, sekä toisaalta sitä, mitä on ylipäänsä mahdollista tapahtua. Tässä mielessä velka on merkittävä selitys sille, että elämme ajattomassa yhteiskunnassa, jota näyttää johtavan ja ohjaavan eräänlainen vääjämättömyyden eetos.

Syällisyyden moraalista Marxin rahateoriaan

Velkaantuneen ihmisen ensimmäinen laajempi kiintopiste rakentuu Friedrich Nietzschen sekä ranskalaisfilosofien Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin ajattelun ympärille. Lazzarato viittaa Nietzschen Moraalin alkuperästä -teoksessa esittämiin ajatuksiin syällisyydestä ja luotosta yhteiskunnallisen ja sosiaalisen elämän perustana. Lazzaraton Nietzsche-tulkinnan mukaan yhteiskunnan tai laajemmin sosiaalisen elämän perustana ei ole tasa-arvoisten yksilöiden välisiin suhteisiin perustuva vaihto vaan velka ja velallisen syällisyys velkojaa kohtaan.

Velka synnyttää oman moraalinsa, joka eroaa työn moraalista ja samalla täydentää sitä. Ponnistusten korvaamiseen nojaava työn ideologia saa seurakseen lupauksen ja syällisyyden moraalin. (S. 27).

Deleuzen ja Guattarin osalta Lazzarato palaa erityisesti *Anti-Oidipus* -teoksessa esitettyihin näkemyksiin ”ei-taloustieteellisestä taloudesta”. Ajatuksen ydin on se, että talous tai talousjärjestelmää vaatii toimiakseen aina jotain sen itsensä ”ulkopuolista”. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi Michel Foucault’n *Tarkkailla ja Rangaista* -teoksessa esitettyjä kurivallan mekanismeja, jotka toivat ihmisruumiin osaksi uuden teollisen tuotannon vaatimuksia. Lazzarato yhdistää onnistuneesti Nietzschen sekä Deleuzen ja Guattarin ajattelusta vaikuttuneen analyysiin Marxin rahateoriaan, jonka keskeisin väite on, että raha ei ole ilmaus vaihtosuhteesta eikä se kuvaa objektiivisesti tätä tai tuota asiantilaan. Raha on pikemminkin tyhjästä luotu (*ex nihilo*) velkasuhde sellaisenaan.

Velka, suvereeni, kuri ja biopolitiikka

Velkaantuneessa ihmisessä Michel Foucault’n tunnetut valtaa ja uusliberalismia koskevat analyysit liitetään mielenkiintoisella tavalla keskusteluun velan merkityksestä. Ensisijaisena kiinnukohtana Lazzarato käyttää Foucault’n vuosien 1978–1978 *Naissance de la biopolitique* -luentoja, joita on hyödynnetty yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa – etenkin uusliberalismin kritiikin osalta – viimeisen vuosikymmenen aikana kasvavassa määrin. Lazzaraton mukaan Foucault ei ole onnistunut tutkimuksissaan tai uusliberalismia koskevissa luennoissaan tuomaan esille velan kasvavaa merkitystä yhteiskuntia ja kapitalistista regiimiä ohjaavana keinovalikoimana (*dispositif*), joka muodostuu rationaliteetin hallinnan teknologioille.

Paitsi uusliberalismi-luentoihin, Lazzarato onnistuu kytkemään oman velka-analyysinsä mielenkiintoisella tavalla laajemminkin Foucault’n tuotantoon. Lazzarato esittää, kuinka velka muuttaa Foucault’n analysoimia suvereenin, kurinpidollisen sekä biopoliittisen vallan muodostelmia, tai mitä uutta se tuo niihin.

1. Velka muuttaa kansallisvaltioiden suvereenia valtaa luovuttamalla rahapoliittisen suvereniteetin – vallan tuhota ja luoda rahaa – itsenäisille keskuspankeille. Tämä 1970-luvulta alkanut rahan yksityistämisen prosessi on johtanut siihen, että keskuspankkien politiikka on tullut vahvasti riippuvaiseksi yksityisen finanssisektorin likviditeettivaatimuksista.

2. Kurivaltaa, jonka keskeisimmät ilmentymät tiivistyivät teollista yhteiskuntaa ylläpitävissä instituutioissa kuten Lazzaraton tarkastelemissa liikeyrityksissä, uusi finanssitalous

muuttaa juurruttamalla yrityksiin hallinnan muodon, jonka myötä osakkeenomistaja ajautuu etusijalle suhteessa toimitusjohtajaan. Näin ollen yritys ei ole enää Lazzaraton mukaan yksiselitteisesti työntekijöiden ja johdon vastakkainasettelun paikka, vaan pikemminkin joukko henkilökohtaisia sopimuksia, jotka kytkevät toisiinsa eri toimijat. Nämä toimijat ovat omaa etuaan tavoitellessaan kaikki tasa-arvoisia.

3. Biopoliittista valtaa finanssikapitalismi muokkaa muuttamalla hyvinvointivaltion luonnetta. Kollektiivisen turvan mekanismit se korvaa järjestelmällisesti yksityisillä vakuutuksilla. Tämä näkyy myös Suomessa ”SSS-hallituksen” puheissa julkisten menojen supistamisessa (yhteisen hyvän nimissä) sekä toisaalta verojen alentamisessa (josta hyötyvät ennen kaikkea väestön rikkaimmat osat).

Lopuksi

Velkaantunut ihminen ei ole ratkaisukeskeinen kirja: se ei pyri tarjoamaan suoria vastauksia finanssikapitalismin hallinnan muotoja vastaan. Kirjan keskeisin kontribuutio on pikemminkin käsitteellisten välineiden tarjoaminen nykyisen finanssikapitalismin ymmärtämiseksi.

Kirjan loppupuolella Lazzarato nostaa kuitenkin esiin hahmotelmia siitä, kuinka voimme synnyttää uudenlaisen demokraattisen kulttuurin velan hegemonian ja sen tuottaman väijäämättömyysretoriikan keskelle. Ensimmäinen huomio on se, ettei ”uusi demokratia” tai poliittinen tila voi Lazzaraton mukaan enää rajautua kansallisvaltioiden sfäärien sisään: ”velka pitää rajoja ja valtioita pilkkanaan” (s. 140). Toisaalta – edellä mainitusta syystä – meidän olisi Lazzaraton mukaan ylitettävä jako ”työllisiin, työttömiin, työvoimaan kuuluiin ja sen ulkopuolella oleviin, tuottaviin ja huollettaviin, prekareihin ja vakituisessa työsuhteessa oleviin” (s. 140). Ainoa mahdollisuus, jonka Lazzarato näkee finanssikapitalismin yliotetta vastaan, onkin velallisten kyky kollektiiviseen toimintaan ja ajatteluun.

Tyyliltään *Velkaantunut ihminen* on sekoitus filosofiaa, sosiologiaa sekä esseististä aikalaisdiagnoosia. Kirja on – edelleen – ajankohtainen, ja se tarjoaa teoreettisesti rikkaan näkökulman finanssikapitalismin ja sen mukanaan tuomien vallan muotojen tarkasteluun. Kirjan käännös on sujuva ja sen kustantaminen ansaitsee Tutkijaliitolta kiitokset.

Lähde:

Graber, David 2011. *Debt: The First 5000 years*. New York: Melville House.

YTM, KM Esko Harni toimii väitöskirjatutkijana Tampereen yliopistossa ja osa-aikaisena tuntiopettajana Jyväskylän yliopistossa.